

УДК 343.9

ФУНКЦІЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

Шрамко С.С., молодший науковий співробітник
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України

У статті досліджуються запобіжні можливості громадської думки. Розглядаються регулятивна та виховна функції громадської думки. Приділена увага проблемі соціального контролю над девіантною поведінкою. Наведені теоретичні концепції відновлювального правосуддя та загрози ізоляції, до якої суспільство може піддати особу з відхиляючою поведінкою.

Ключові слова: громадська думка, громадський вплив, суспільна свідомість, соціальний контроль.

В статье исследуются предупредительные возможности общественного мнения. Рассматриваются регулятивная и воспитательная функции общественного мнения. Уделено внимание проблеме социального контроля над девиантным поведением. Приведены теоретические концепции восстановительного правосудия и угрозы изоляции, которой общество подвергает отклоняющегося индивида.

Ключевые слова: общественное мнение, общественное воздействие, общественное сознание, социальный контроль.

Shramko S.S. THE PUBLIC OPINION'S FUNCTION OF CRIME PREVENTION

The preventive opportunities of public opinion have been analyzed in article. The regulative and educative functions of public opinion have been considered. The author also paid attention to problem of social control of deviant behavior. The theoretical conceptions of reductive justice and danger of isolation, which public applies to deviate individual, have been described.

Key words: public opinion, public influence, public conscience, social control.

Постановка проблеми. Завданням сучасної кримінологічної науки є пошук заходів, спроможних спинити надмірну криміналізацію суспільства, що спостерігається сьогодні. Ученими-кримінологами неодноразово підкреслюється пріоритетність саме недопущення вчинення злочинів шляхом їх запобігання. Зокрема стверджується, що сьогодні кримінологічною наукою створено теоретичні підвалини діяльності різноманітних соціальних інститутів із запобігання злочинності, які, втілюючись у практику, дозволяють досягати певних успіхів у цій діяльності [1, с. 388]. Насправді ж ми спостерігаємо, що держава й суспільство в цілому підтримують напрям щодо підвищення санкцій за ті чи інші злочини та застосування до винних репресивних заходів.

Активізація злочинності є результатом зростаючого індивідуалізму у суспільстві. В сучасному житті невизначеність та неадекватність запропонованих суспільством стандартів призводять до проявів правового цинізму, коли абсолютною нормою є вирішення життєвих проблем протизаконним шляхом. Неспроможність держави у забезпеченні справедливості, відчуття особистої захищеності призвело до втрати населенням довіри до інститутів влади. Падіння ролі та значення загальноправових норм гальмує процеси становлення громадянського суспільства. У зв'язку з цим постає питання про використання такого інституту, як громадська думка, у якості соціального контролю над злочинністю.

Ще І. Бентам писав, що для загального запобігання злочинів усі засоби повинні зводитися до того, щоб впливати на схильності людей, відхиляти небезпечні бажання, привчати їх використовувати «логіку волі». Для цього,

на його думку, необхідно: придушувати шкідливі бажання людей і, навпаки, заохочувати «чесні спонукання»; не заохочувати злочинів; збільшувати відповідальність осіб тим більше, чим більше вони піддаються спокусі шкоди; зробити покарання зразковим; посилити враження від покарання на уявлення; полегшити розкриття злочинів; підвищити ризики вчинення і приховування злочинів; зацікавлювати багатьох людей у запобіганні останніх; зменшити шанси у злочинців ухилитися слідства і суду; удосконалювати судочинство з тим, щоб зменшити сумнівність судочинства і покарання тощо [2, с. 585-632].

Метою даної статті є дослідження запобіжної функції громадської думки.

Ступінь наукової розробки проблеми. У літературі різним аспектам, що стосуються дослідження громадської думки приділяли увагу переважно представники науки соціології: Г. Тард, А. Лоуелл, Е. Дюркгейм, Е. Ноель-Нойман, Дж. Брейтуейт, О.К. Уледов, М.К. Горшков, О.В. Прасюк. Серед учених, які розглядали у своїх працях кримінологічні аспекти правосвідомості, соціального контролю, громадського впливу на злочинність, слід відзначити: Г.А. Аванесова, Я.І. Гілінського, В.В. Голіну, Б.М. Головіна, А.П. Закалюка, К.Є. Ігошева, О.М. Костенка, М.С. Ошерова, І.В. Шмарова. Проте в працях науковців не приділялося достатньо уваги дослідженню ролі громадської думки у запобіганні злочинності.

Виклад основного матеріалу. Злочинність, як стверджується кримінологами, є соціальним феноменом, що виявляється у кримінальній активності частини членів суспільства, на високому загальному рівні обумовлений соціальними явищами та передумовами, станом суспільних відносин, дії яких

неможливо запобігти безпосередніми упереджувальними заходами. Але у кількісному відношенні кримінальна активність, а це єдиний реальний вияв злочинності, може і повинна бути скоригованою [3, с. 318-319]. Значними запобіжними можливостями в регулюванні поведінки людини, запобіганні її соціально неприйнятних проявів володіє громадська думка, сформована суспільством. Адже вона виникає всередині групи людей, що спілкуються між собою, разом з'ясовують суть проблеми, її можливі соціальні наслідки та міркують, до яких дій необхідно вдатися [4, с. 217].

Громадська думка – один із засобів існування суспільної свідомості. Зазвичай у літературі вона розглядається як оціночне судження великої групи людей у найбільш важливих питаннях соціального життя, що зачіпає загальні інтереси. Громадська думка відображає ставлення людей до сучасних злочинних проблем, що викликають у них підвищений інтерес чи занепокоєння за власну безпеку, і фіксує можливі варіанти вирішення цих негараздів [5, с. 35]. До числа соціально значущих проблем, відносно яких виявляють інтерес усі верстви населення, відноситься злочинність, її наслідки та засоби боротьби з нею. Незалежно від ступеня обізнаності, громадські майже завжди висловлює свої судження про злочини та заходи протидії їм. У цьому сенсі громадська думка є одним із вагомих показників рівня солідарності населення з кримінальною політикою держави.

Торкаючись питання щодо громадської думки, слід визначитись про її соціальну роль та функції, які вона виконує. Головна функція громадської думки – регулювання суспільних відносин та поведінки між людьми. Сутність цієї функції полягає в тому, що громадська думка створює та впроваджує певні норми суспільних відносин. Так, громадська думка регулює поведінку індивідів, соціальних груп та інститутів, підтримує між ними певні норми відносин. На рівні соціальної психології вона формується і функціонує стихійно, у тому числі в разі маніпулювання нею з боку державних установ, політичних організацій, засобів масової інформації. Тобто громадську думку можна сформулювати у необхідному змісті та надати їй певну спрямованість [6, с. 50].

Представник класичної соціології Е. Дюркгейм, розглядаючи проблему зміни структури свідомості індивіда, члена суспільства, відмічав, що людина народжується, несучи в собі складну систему інстинктів і здібностей, які дозволяють їй достатньо широко розвиватися. Але знання конкретних ситуацій та відносин між людьми саме в цьому суспільстві вона не може отримати у спадок. Такими знаннями особу наділяє саме суспільство, в якому вони накопичені у великій кількості, систематизовані, зафіксовані і можуть бути передані за допомогою навчання. Ці знання вже містять у собі певний світогляд і систему цінностей, що впливає з нього, та переконань, які у подальшому керуватимуть вчинками члена суспільства.

Механізм регулятивної функції ґрунтується на методі громадського впливу, який у ході соціального розвитку стає ледве не головним

методом регулювання життєдіяльності суспільства. Громадський вплив, спрямований на забезпечення правомірної поведінки та запобігання правопорушень, сприяє формуванню потреб та настанов особистості відповідно до соціальних умов, а також суспільних інтересів середовища. При дослідженні поняття громадського впливу, на думку деяких вчених, не слід обмежуватися суто правовою сферою. Це поняття має бути пов'язане з більш широкою соціологічною проблемою виховання. Так, громадськість впливає не тільки на правосвідомість людини, здійснює юридичне виховання та виправлення громадян, а й на особистість людини, як єдиність його характеру, волі, інтелекту, емоційної сфери, тобто всього того, що може бути об'єктом виховання та згодом створить необхідні передумови для правильної поведінки людини в суспільстві. Отже, безпосереднім об'єктом громадського впливу є інтелектуальна та емоційна сфери особистості, а метою – узгодження людиною своєї поведінки із загально визнаними нормами суспільства і моральними принципами [7, с. 42].

Таким чином, можна зробити висновок, що поряд із регулятивною функцією громадська думка виконує функцію виховання, яка полягає у вихованні почуття відповідальності у людини за свої вчинки. Питання виховання особистості у перехідний період, в якому опинилася наша країна, набуває особливо значення. Завданням виховання має бути формування світогляду несприйняття злочинної поведінки, усунення байдужого відношення та терпимості до протиправних вчинків. Втім упровадження цих завдань може зіткнутися з низкою труднощів. Справа в тому, що зараз в суспільстві немає єдиної думки щодо чіткого розуміння девіантної або антисуспільної поведінки. Зміна політичних та економічних орієнтирів неминує дезорганізує систему цінностей, породжує різне її сприйняття. Цей процес проявляється в самих різних формах, найчастіше у формі викривленої свідомості, коли об'єктивні картини світу відображаються перекошено та упереджено. Ті чи інші випадки порушення закону можуть бути схваленими загалом, а законні дії з боку уповноважених осіб щодо правопорушників навпаки, викликати осуд чи обурення. Як приклад, можна навести поширені факти «сміттевої люстрації», вторгнення до об'єктів приватної власності, привласнення незаконно набутого майна «відставних» політиків, позитивне ставлення до носіння та використання зброї тощо. Нерідко висока ідея встановлення справедливості виражається у грубому порушенні чинного законодавства, що призводить до загострення криміногенної ситуації. Тому, на наше переконання, виховна функція громадської думки має полягати у настановах щодо невідворотності покарання та верховенства закону за будь-яких умов.

Слід зазначити, що реалізація регулятивної і виховної функцій громадської думки досягає своєї мети у випадку, коли вона має необхідної якості. Так, вона має бути моністичною, тобто єдиною у своїх вимогах, виражати непохитну волю тієї чи іншої соціальної спіль-

ноти, до якої належить. Бути наполегливою у своїх вимогах до поведінки людей, неодмінно об'єктивно й справедливою у своїх санкціях, схвалюючи чи засуджуючи вчинки осіб [8, с. 73].

Запобіжна спрямованість громадської думки знаходиться у прямій залежності від предметної діяльності державних інституцій та характеру міжособистісних стосунків. У зв'язку з цим постає питання стосовно довіри до органів державної влади, їх спроможності забезпечити безпеку. Від цього залежатиме соціальний настрій, який є вагомим чинником у підтримці населенням державної політики протидії злочинності.

З метою з'ясування питання, чи готові сьогодні громадяни об'єднуватися для участі у запобіганні злочинності та взаємодіяти з правоохоронними органами, проведено опитування мешканців країни (2 400 респондентів). Спочатку ми намагалися з'ясувати стан занепокоєності громадян за свою безпеку та безпеку близьких від злочинних посягань. Так, дослідження показало, що 73% респондентів відчувають таке занепокоєння. Водночас 69% опитаних громадян ставали жертвами злочинних посягань загальнокримінальної спрямованості (кишенькових та квартирних крадіжок, хуліганства, шахрайства, вимагання, грабежу тощо). На питання, чи є потреба в участі громадськості у запобіганні злочинності, 83% відповіли «так», але готовність допомагати та взаємодіяти з правоохоронними органами виявили лише 68% опитуваних. Таким чином, можна стверджувати, що є достатнє коло осіб, які проявляють готовність спрямовувати свої запобіжні спроможності для забезпечення правопорядку, що говорять про високий рівень активності населення. Однак головна проблема полягає в тому, що громадяни не розуміють, як цю готовність застосовувати на практиці, у якій формі може реалізовуватися їх участь. Така діяльність потребує підтримки з боку державних органів та чіткої організації для її втілення.

В опитуванні ми також торкнулись питання особистої оцінки респондентів стосовно діяльності правоохоронних органів щодо запобігання злочинності. Половина респондентів оцінила її як незадовільну. Так само половина респондентів вважають, що правоохоронні органи не здатні забезпечити громадських порядок від злочинних посягань. Усвідомлення неефективності роботи правоохоронних органів у забезпеченні безпеки викликає зниження суспільного інтересу до співробітництва щодо запобігання, припинення та розкриття кримінальних правопорушень.

Аналізуючи суспільно-психологічні явища, О.К. Уледов зазначає, що у процесі своєї реалізації громадська думка виступає у формі контролюючих, консультуючих і розпорядчих функцій. На думку вченого, вони чітко простежуються, коли мова йде про вплив громадської думки на різні соціальні інститути та їх діяльність. Громадська думка здатна оцінювати й контролювати діяльність державних й соціальних інститутів. І хоча в її арсеналі є тільки моральна санкція, її дієвість буває досить ефективною [8, с. 73]. Іншими словами,

громадська думка є дієвим елементом соціального контролю.

Найбільш узагальнене визначення соціального контролю – це сукупність засобів та методів впливу суспільства на небажані форми поведінки з метою їх знищення або мінімізації [9, с. 158]. Розглядаючи у своїх працях питання соціології девіантності та соціального контролю, Я.І. Гілінський наводить думки А. Рейсе, Ф. Ная, М. Гоулда. Так, вчені виходили із ролі соціального контролю у протистоянні девіантній поведінці. Вони вважали, що законотворчій, конформній поведінці слід навчати. При успішній сімейній соціалізації людина не буде вчиняти протиправні дії. Внутрішній контроль (самоконтроль) добре соціалізованого індивіда набагато ефективніше зовнішнього, формального контролю. Соціальними регуляторами людської поведінки слугують встановлені суспільством цінності і відповідні їм норми, тобто правила, звичаї, стандарти, еталони поведінки, встановлені державою або ж сформовані в процесі спільної життєдіяльності. Найбільш простий шлях передачі правил – особистий приклад й наслідування («роби як я») [10, с. 44, 206]. Отже, думка найближчого оточення, до якої включений індивід (сім'я, друзі, колеги), або яка слугує авторитетом для нього, є важливим чинником, що визначає вибір того чи іншого варіанту поведінки.

Відома дослідниця громадської думки Е. Ноель-Нойман пише, що теорія громадської думки як соціального контролю концентрує увагу на підтримці необхідного рівня порозуміння всередині суспільства щодо його цінностей і загальних цілей. Згідно з цією концепцією, сила громадської думки настільки велика, що ані державні інституції, ані окремі члени суспільства не в змозі її ігнорувати. Джерело цієї сили – загроза ізоляції, до якої суспільство може піддати індивіда з відхиляючою поведінкою, а також страх перед ізоляцією, який обумовлений соціальною природою людини. Постійний нагляд за своїм оточенням і за реакціями інших, що виявляється в готовності висловитися або промовчати, і є та ланка, яка пов'язує індивіда з суспільством. Така взаємодія зміцнює єдність свідомості, загальноприйняті цінності й спільну мету, а також застерігає тих, хто відхиляється від цього [11, с. 326].

Оригінальну теоретичну концепцію відновлювального правосуддя надає Дж. Брейтуейт. Концептуально автор виходить із того, що основним засобом контролю за злочинністю є культурно обґрунтоване прагнення вселяти почуття сорому за проступки, але вселяти його таким чином, щоб це почуття було, як дослідник висловлюється, возз'єднуючим. Аналізуючи низький рівень злочинності в деяких країнах, він доходить висновку, що низький рівень злочинності відрізняє ті суспільства, де навіювання почуття сорому потужне у своїх проявах, але не переходить певні рамки, і, навпаки, до вчинення злочинів вдаються ті люди, які відгороджені від почуття сорому за свої діяння. Згідно з цією теорією, злочинець, з огляду на громадський тиск та виникаючим у зв'язку з цим почуттям сорому

му, постає перед вибором: вчинити злочин, приєднатися до субкультури, ідентифікувати себе з девіантною роллю, повернутися до суспільства тощо. Дж. Брейтуейт вважає за необхідне відновлювати почуття сорому там, де воно втратило значення, але уникаючи ганебної стигматизації. Важливим є те, щоб суспільство було солідарним у своїх оцінках дозволеного і недозволеного, ганебного і не ганебного. Для вирішення такої складної соціальної задачі лише формального контролю не достатньо. Автор пише: «Якщо до вирішення проблеми злочинності й виправлення устоїв не буде залучена громада, тоді влада закону зведеться до безглузкого набору процедур і санкцій, які матимуть в очах людей довільний характер». Якщо сором, як шлях до законослухняності, є результатом вільного вибору, то репресивний соціальний контроль – шлях до законослухняності примусовий, тобто ненадійний, короткочасний. Возз'єднуючий сором виступає як засіб запобігання злочинам, клеймування ж штовхає правопорушника до кримінальної субкультури. Навіювання сорому, якщо воно не переходить у клеймування, виступає найкращим засобом соціального контролю [12, с. 7].

Загалом, розглядаючи основні напрямки соціального контролю в процесі запобіжної діяльності, слід виділити таке: по-перше, соціальний контроль сприяє такій регуляції соціальних процесів та впливу на особистість, завдяки якій ефективність запобігання підвищується і поведінка громадян відповідає сталим у суспільстві моральним й правовим вимогам, ідеям, поглядам, оцінкам й судженням; по-друге, соціальний контроль ставить дії осіб у певні регулятивні межі, які відповідають загальноприйнятим вимогам суспільної поведінки; по-третє, соціальний контроль є однією з форм залучення широкого кола населення до боротьби зі злочинністю та запобіжної діяльності державних органів й громадських організацій; по-четверте, розвиток соціального контролю виступає як важливий чинник удосконалення діяльності державних органів та громадськості, спрямованої на запобігання злочинності [13, с. 466; 14, с. 78-79].

Висновки. Досліджуючи громадську думку та її запобіжні можливості, ми встановили, що громадська думка не тільки відображає суспільні процеси, але й здатна чинити на них значний вплив. Цей вплив позначається на поведінці людей. Людина – особа свідомо, її поведінка й вчинки носять усвідомлений, цілеспрямований характер. Але, враховуючи те, що вона є також особою суспільною, то свідомість формується під впливом різнома-

нітних проявів життя. Соціальне середовище та конкретне суспільство, в якому людина розвивається, й формує її життєві настанови, властивості й якості. Запобіжна функція громадської думки у тому аспекті, що нами розглядається, полягає у переконанні бути солідарними у поглядах на антигромадські, злочинні вчинки.

І останнє, ефективність запобіжного впливу громадської думки визначається низкою умов, як то: цілеспрямоване формування громадської думки; активна форма його застосування через конкретні групи або громадськість; систематичне вивчення стану громадської думки; контроль за результатами його впливу; підтримка громадської думки з боку державних органів та громадськості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Батиргарєєва В.С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми : монографія / В.С. Батиргарєєва. – Х. : Право, 2009. – 576 с.
2. Бенгам И. Основные начала уголовного кодекса // Изб. соч. И. Бенгама. – СПб, 1867. – Т. 1. – С. 585-632.
3. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – К. : Ін Юре, 2007. – 424 с.
4. Партнерські взаємовідносини між населенням та міліцією : підручник / О.М. Бандурка та ін. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 352 с.
5. Батиргарєєва В.С. Громадська думка щодо торгівлі людьми: кримінологічний погляд на проблему / Б.М. Голловкін, В.С. Батиргарєєва // Право України. – 2003. – № 3. – С. 34-38.
6. Шрамко С.С. Роль громадської свідомості у запобіганні корупції / С.С. Шрамко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2014. – № 28. – С. 48-51.
7. Орзих М.Ф. Общественное воздействие и методы его осуществления в социалистическом обществе / М.Ф. Орзих // Правоведение. – 1966. – № 3. – 42 с.
8. Уледов А.К. Актуальные проблемы социальной психологии / А.К. Уледов. – М. : Мысль, 1981. – 93 с.
9. Соціологія : підручник / М.П. Требін, В.Д. Воднік, Г.П. Клімова та ін ; за ред. М.П. Требіна. – Х. : Право, 2010. – 224 с.
10. Гилинский Я.И. Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийства и других «отклонений» / Я.И. Гилинский. – СПб : Юрид. центр Пресс, 2004. – 520 с.
11. Нозль Нойман Э. Общественное мнение. Открытие спирали молчания : пер. с нем. / под общ. ред. Н.С. Мансурова. – М. : Прогресс-Академия, Весь Мир, 1996. – 352 с.
12. Брейтуейт Дж. Преступление, стыд и воссоединение / Дж. Брейтуейт. – М. : МОО Центр «Судебно-правовая реформа», 2002. – 310 с.
13. Аванесов Г.А. Криминология и социальная профилактика / Г.А. Аванесов. – М. : Изд-во Акад. МВД СССР, 1980. – 526 с.
14. Игошев К.Е., Шмаров И.В. Социальный контроль и его криминологическое значение / К.Е. Игошев, И.В. Шмаров // Советское гос-во и право. – 1974. – № 9. – С. 76-83.